

JANKO IBLER — KRITIČAR I ROMANOPISAC

Milovan Tatarin

Što je Janka Iblera Desideriusa (1862.-1926.) potaknulo da 1886. godine počne surađivati u *Narodnim novinama* — on, oduševljeni pravaš — teško je danas pouzdano reći. Pristup, međutim, omraženom režimskom, »khuenovskom« glasilu rezultirao je animozitetom intelektualnih hrvatskih krugova prema Ibleru, pa je potkraj života mogao surađivati tek u sarajevskoj *Nadi*, dok su u hrvatskim glasilima njegovi tekstovi bili nepoželjni.¹ Taj Iblerov čin utjecao je na umanjivanje značenja njegova rada u doba u kojemu je živio.² Danas, međutim, znamo da je Janko Ibler bio nedvojbeno važan književni kritičar koji je pažljivo pratio književnu produkciju 80-ih i 90-ih godina prošloga stoljeća, »prvi hrvatski kritik koji je svoj kritičarski rad držao svojom glavnom književnom zadaćom, te se njime bavio kroz cio život«.³

Kao devetnaestogodišnjak objavio je 1881. godine u sušačkoj *Slobodi* članak *Literarna pisma*, prikaz *Jelkina bosiljka* Eugena Kumičića. Odveć mlad da bi trijezno mogao sagledati književni trenutak, Ibler se bezobzirno okomio na Šenou, izrugujući se njegovu idealizmu⁴, patetici i fantaziji: »Za sada uzmite samo Arnoldovu pripovijest 'Samo četvrt sata' i Šenoinoga 'Prosjaka Luku', pa mi po savjesti recite da li Vi one pripovijesti smatrate hrvatskima? Je li moguće da je zdrav, njemačkom filozofijom nepokvareni Hrvat onako lud, onako nezrio, onakova tragična bluna, kao što je Arnoldov junak. Kako god nastojim u društvu gospođa finim biti, ja bih svakoga koji bi mi to u lice ustvrdio jednostavno — ćušnuo. Pa onaj filozof Šenoin, onaj prosjak koji nije sastavljen od mesa i kostiju, nego od komadića meteora i eterskih zraka; onaj pisar koji onako šopenhauerski govori o

luli i svijetu: oni zar da su Hrvati? Šenoa se prevario kad je mislio da smije ne samo risati, nego i stvarati Hrvate.«⁵

Istodobno, neumjereno će hvaliti Kumičićevu pripovijest nalazeći u njoj ono što je htio naći i što je mislio da dobra literatura mora sadržavati: značajeve ne izmaštane nego kopirane iz stvarnosti, napredne ideje kojima se može »širiti svijest narodna«, korisnost, tendencioznost i didaktičnost te realistično — »po životu« — prikazivanje događaja koje se ne smije »hraniti fantazmagorijama i kvariti neistinitim, nevjerojatnim i nemogućim karakterisanjem«.⁶

Već u pismu neimenovanoj gospođi koja negdje u Slavoniji sjedi u fotelji svoga francuskog salona Ibler će odrediti književni koncept koji smatra osobito pogodnim za ostvarivanje nacionalnih zadaća — to je realizam / naturalizam. Za njega su to identični pojmovi, jer je književno djelo — kako kaže na jednom mjestu — »fotografija iz života i prirode«⁷ u kojoj »nema dvoboja, serenada, salona, rukavica s pet gumba«.⁸ Iako je hvalio Kumičića, a osporavao Šenou, Ibler se, zapravo, nije svrstao ni na jednu stranu u sporu oko realizma i naturalizma. On »spaja suprotstavljene strane: njegov problem nije za ili protiv naturalizma, nego za realizam/naturalizam — a protiv pretjeranog romantizma«.⁹

Iako se kao kritičar — kad je riječ o vrijednosnim sudovima — mijenjao, Ibler je imao vlastiti kritičarski model unutar kojega je procjenjivao djela svojih suvremenikâ. Nije ovdje, dakako, riječ o zatvorenom teorijskom sustavu, već o pretpostavkama koje su proistjecale iz njegova uvjerenja o važnosti knjige za unapređenje narodnog života, s jedne strane, te svijesti o žanru književne kritike i njezinoj namjeni, s druge strane. Ibler je bio profesionalni kritičar, što znači da je morao reagirati brzo, a svojim pisanjem animirati čitatelje. On kaže: »...pišem tako da u čitaoca probudim intenzivan interes za pisca i njegov talenat, da ga uputim u način piščeva mišljenja i izražavanja, o njegovu stilu i prikazivanju, da mu što moguće izrazitije predočim piščevo ja.«¹⁰ Vodeći, dakle, računa, o specifičnostima novinskoga tipa kritike, Ibler će svejednako govoriti o sadržaju, o formi književnoga djela — pod čim podrazumijeva pripovjedačku perspektivu, preporučujući pritom objektivno-novelističko, a ne subjektivno-feljtonsko motrište — o akterima i psihološkoj motiviranosti junakova ponašanja i njegovih postupaka, o kompoziciji — je li tekst kompaktan ili je pak rascjepkan — te o jeziku. Konačno, Iblerov je vrijednosni sud uvijek jasan, nikako skriven i ostavljen čitatelju na domišljanje. Prema tome, prikazi Janka Iblera udovoljavaju zahtjevima dnevnih kritike: oni su informativni, analitički, u njima se književno djelo vrednuje.

Ibler nije skrivao subjektivne osjećaje i rado je isticao vlastiti dojam koji je na njega ostavila knjiga. Nije, dakako, riječ o nekoj samo Iblerovu kritičkom pismu svojstvenoj osobini. Jer, u cijelosti objektivna kritika nemoguća je, kritika je ipak samo »neegzaktna djelatnost u neposrednom odnosu s književnim djelom, koja to djelo interpretira i vrednuje«. ¹¹ Ono što je, međutim, specifično za Iblera jest da je volio govoriti o osobnim impresijama. ¹² Tako, recimo, o *Mrtvim kapitalima* Josipa Kozarca ¹³ — o kojemu je pisao dosta ¹⁴, pa i priopćio neke njegove netiskane pjesme u tekstu *Iz Kozarčevih mladih dana* ¹⁵ — kaže sljedeće: »Možda se i varam, možda se je mene njegovo zadnje djelo samo s koga nepoznatog mi individualnog razloga vanredno dojmilo, a drugih se neće u tolikoj mjeri dojmiti — moguće da je tako, no to me ne može odvratiti, a da ne kažem očito uvjerenje, koliko mi je god teško da ga jasnim, općenito ubjedljivim dokazima potkrijepim.« ¹⁶ Započinjući pak prikaz *Tene* u *Narodnim novinama* zapisat će sljedeće: »Zadnja Kozarčeva pripoviest, što ju je ovih danah izdala knjižara L. Hartmana u Zagrebu, zove se 'Tena' (Terezija), i pošto mi je poslana 'na ocjenu', imao bih da napišem o njoj referat, a to mi je, iskreno govoreći, ovaj put tako teško, da neznam kako bih počeo. Trivijalno hvaliti Kozarca za njegovo najnovije djelce, više je nego suvišno; kuditi ga neimam razloga; a govoriti o 'Teni' samoj tako mi je teško, kao što je teško govoriti dobru sinu o teškoj operaciji svoje majke, o kojoj se još nezna, je li sretno uspjela.«

Budući da je Janko Ibler zagovarao realističko-naturalistički koncept, u književnom ga je djelu ponajprije zanimalo vjerno slikanje života, neovisno je li ta slika lijepa ili ružna, moralna ili nemoralna. ¹⁷ Takav pristup posebno je isticao u svojim napisima i visoko ga cijenio. Što osobno pisac misli o onome o čemu piše, za Iblera je nevažno: »On iznosi u svojim djelima u umjetničkom ruhu život. Je li njemu život što ga prikazuje drag ili nije, misli li o njemu da je blagoslovan po narod ili pogibeljan, bi li se pojedini pojavi dali i kako bi se dali učiniti nemogućni: o tom on ne mora nagovijestiti ni bijele ni crne, o tom on uopće ne mora imati svojih naročitih misli... Jednom riječju, pisac smije biti i optimista i pesimista, samo ne smije falsifikovati društvenih prilika koje prikazuje, jer bi mu se to bar u sadašnjem književnom stadiju upisivalo u grijeh.« ¹⁸ Upravo stoga važno je da hrvatski književnici odabiru one teme i karaktere koji su potekli iz domaće sredine. Jer, samo takvom literaturom »mi bismo napredovali, došli bismo do cilja, kojem težimo: jer bismo znali kakvi jesmo i doznali bismo kakvi nijesmo, a kakvi bismo morali biti; vidjeli bismo što imamo, a što nam treba; čuli bismo u čem

smo griješili i u čemu ne bismo više nikako griješiti smjeli. To bi bila tendenciozna, a i realistička literatura, koja bi zbilja od koristi bila«. ¹⁹ Tematsko-motivska zavičajnost važna je sastavnica Iblerova shvaćanja književnosti, »trajnu i nacionalnu i literarnu vrijednost (mogu imati) samo oni umjetnički proizvodi koji su i formom i stvarno vezani uz dotični zavičaj, koji odišu njegovim mirisom i koji su obojeni upravo nijansom njegovih boja«. ²⁰

Kritičar Janko Ibler jasan je u očekivanjima kad je riječ o književnom tekstu, jasan je u zastupanju realističko-naturalističke poetike, dosljedan je u glorificiranju vjernoga prikazivanja životnih pojava i literarne tendencioznosti. Prema tome, on zna što treba sadržavati i kakva treba biti dobra knjiga. No, može li, ako odluči, takvu knjigu — knjigu kakvu bi i sâm valjda najradije čitao — i napisati?

Ibler je napisao samo jedan roman i objelodanio ga 1920. godine. ²¹ Izlazak *Zore* u »Zabavnoj biblioteci« koju je uređivao Nikola Andrić (knjiga 159-160) Ibler je popratio i oglasom u *Obzoru* u kojemu »moli inteligentne gđe i gce, da mu jave svoj sud o njegovoj Zori. To mu je nužno da zna prije nego što se definitivno odluči na pisanje druge knjige svoga djela: Zorin brak«. ²² Budući da se nastavak nije pojavio, željenoga odjeka valjda nije bilo.

Koliko mi je poznato, u doba kad je izišla, *Zora* je dobila tek dva kritička prikaza, oba podjednako negativna i uvredljiva. Na recepciju romana nedvojbeno je utjecala i činjenica da je Ibler bio — što potpisnici prikazâ posebno ističu — mađaronski novinar. Vladimir Lunaček, na primjer, kaže: »Gosp. Janko Ibler bio je više decenija glavnim i odgovornim urednikom službenih 'Narodnih Novina', koje su kroz isto to vrijeme zastupale i službenu politiku tadanje vladajuće narodne stranke. G. Ibler bio je i duša toga lista, jer je sve službeno od predsjedništva saopćene inspiracije vjerno i zdušno tumačio u svojim mnogobrojnim političkim uvodnicima. Mnogi, koji su ga poznavali izbliže tvrde, da je to radio contre coeur. U istinu ne da se zamisliti, da je od svoje duše mogao da zagovara česta i mnogobrojna nasilja tadanje političke ere... Piscu je od vjkada manjkala dubina uvjerenja, pa bilo to i za loš čin. On je radio ono, što mu zapovjediše. I za to se ne treba pokajati, za to se može samo kao službenik tadanjeg režima i njegov branitelj stiditi.« ²³

Ni Vinko Jurković ni Vladimir Lunaček ne libe se otvorenih pogrdâ, ismijavanja i ironije. Evo nekoliko navodâ iz Jurkovićeva teksta: »Ona (Zora, glavna junakinja — nap. M. T.) je odgojena u zavodu gđe Leuffroy, jer ju g. Ibler

nije bio kadar odgojiti te čita i citira autore, koje g. Ibler poznaje tek iz kataloga. Njezini pojmovi o braku, religiji i umjetnosti, perverzni su i budalasti... Ta 'emancipovana' puca nosi sobom revolver, i ja se bojim, da će onog dana, kada uvidi, kamo ju je otac dotjerao, počiniti oceubojstvo, ustrijelivši Janka Iblera... Roman je Iblеров pisan lošim jezikom i stilom jedne kuharice... Širenje takvih kupusara stvar je nemoralna, i g. Andrić je počinio preko stotinu smrtnih grijehova protiv umjetnosti i razuma... Taj gospodin, koji drži, da bi njegova smušena i nekarakterna 'Zora' imala biti vade mecum našim ženama i djevojkama, toliko je bezobziran, da se mjesto pokojnika postavlja piscem reformatorom. Poslije škandala sa svojom kćerkom Zorom, trebao bi zauvijek prestati s pisanjem, makar ga dr Andrić uvjerava o njegovoj genijalnosti. Njemu će se dogoditi čak i to, da će ga njegov zet dr Milan Stanković, predati sudu, što javno iznosi tajne njegovog braka.«²⁴

Lunačekov prikaz — opširniji od Jurkovićeva, protkan brojnim citatima — pisan je u jednako podrugljivu registru: »Medjutim, po romanu — a još više po onome, što gospodjica Zora pl. Farkaš u njemu govori — ta je Zora toliko glupa, da mi ne znamo nije li tu odliku i krijepost baštinila od svojih predja, ili opet dobila brižnom pazljivošću gospodje Leffroy. — Svakako je autorova krivnja, da ta Zora govori kao žena najzrelije dobe sa najneugodnijom prošlošću, a sa lakoćom i ležernošću o takvim stvarima o kojima se sa onima, koje uistinu volimo, uopće ne govori, ili takvom delikatnošću, o kojoj gospodjica Zora pa i njezina uzgojiteljica nemaju ni pojma... Upada odmah u oči, kad udje Zora u svoj novi stan, da njezinu sobu od separatnog stana vladinog prezidijalnog pristava, Milana Stankovića, dijeli jedan veliki salon i da je Milan već od prije, da ne mora prolaziti hodnikom, probušio vrata u salon. Na taj način omogućena je vrlo ugodna komunikacija i poslije večere gospodjica Zora pl. Farkaš od Farkaševaca, tako moralno i seksualno ugojena u zavodu gospodje Leffroy, znade poslije večere 'smuknuti' u Milanov stan na domjenke, koji se vrte oko seksualne i političke teme. I tako se jednom vrati vanredno uzrujana, ne izgubivši medjutim svoje djevojačke kreposti, sa poderanim dessouima i samo jednom čarapom u svoju sobu... Ne razlikuje se taj dnevnik od najbanalnije pornografske literature za osvježivanje staračkih živaca²⁵, a kao odlomci jedne mlade, dobro uzgojene djevojke, upravo je to dnevnik jedne glupe institutke, koja se u svojoj uobraženoj emancipiranosti izmedju politike i brige oko svojega seksusa, nabacuje sa Carlyleom, Forelom, Duboisom i Macaulayem, kao da su ti na kruški izrasli... Čini se, da se jurori, koji su nagradili

ovaj roman 'Zabavne Biblioteke' nisu mogli bolje narugati autoru, ni bolje se našaliti s izdavačem.«

Ibler je *Zoru* pisao u skladu s odrednicama koje je iznio još u hvalospjevu Kumičićevoj pripovijesti. Dapače, on kao da je htio — i to veoma eksplicitno — oprimjeriti kako bi trebalo izgledati djelo koje će ponajprije biti didaktično, čitateljima korisno, iz kojega će se oni učiti naprednim idejama, koje će ih potaknuti na etički ispravno ponašanje, djelo koje će biti politički angažirano.

Iblerova želja za poučavanjem pretvorila je, međutim, *Zoru* u naglašeno prosvjetiteljski roman u kojemu se naširoko govori o različitim aspektima života: o dobroti kao najvažnijoj čovjekovoj odrednici, o Bogu kojega ne treba razumijevati u religioznom već etičkom smislu — »Taj bog doista ne treba na zemlji svojih namjesnika i svoje crkvom akreditirane diplomacije, dok nije izvan nas nego u nama, najbolji dio nas samih«,²⁶ govori Zora u svom dnevniku — o strogo racionalističkom razumijevanju svijeta i nadziranju emocija (»slobodan je samo onaj, kome je razum vrhovni vodič«),²⁷ o potrebi čovjekove korisnosti u društvu i njegovu nesebičnom služenju zajednici, o seksualnim slobodama, posebno ženskim, i susprezanju libida — što Ibler naziva pohotnost — o važnosti izgradnje dobrog karaktera, konačno o razvijanju domoljubnih osjećaja i svijesti o pripadnosti jednom narodu.

Ibler je *Zoru* nastojao prikazati kao emancipiranu mladu ženu, nadasve praktičnu u svim životnim situacijama, ženu seksualno osviještenu i oslobođenu patrijarhalnih nazorâ, osobu koja se do kraja želi posvetiti drugima i biti im učiteljica. Jer, Zora je velika poštovateljica Carlylea i zastupa njegovu ideju po kojoj je nositelj povijesnoga napretka isključivo inteligencija:

Kad je bilo razgovora o njenim osnovama, ona je priznavala, da bi najradije sa svojim mužem, koga još nažalost ne poznaje i koji bi joj najdraži bio, kad bi bio dobar, slobodan ekonom, općenito obrazovan, živjela u Farkaševu, gdje bi uzorno obradjivali svoje imanje kao praktičnu školu za seljačku okolicu. A muž bi joj i inače morao biti čovjek širom otvorena srca za svoj narod, njegov učitelj i odgojitelj u svakom pogledu i, ako je ikako moguće, prorok njegov. Prorok u smislu Carlylovom, koji će joj vazda ostati glavni vodj u životu. (str. 48)

Iako je Ibler *Zoru* napisao u zreloj dobi, iako je od njegova mladenačkog napada na Šenou proteklo trideset osam godina, zaista je neobično da je glavnu

junakinju oblikovao upravo na temelju onih pretpostavki koje je predbacio Arnoldu i Šenoi. Jer, u *Literarnim pismima* on govori o »njemačkom filozofijom nepokvarenom Hrvatu«, izruguje se »pisaru koji onako šopenhauerski govori o luli i o svijetu«, da bi u svom romanu opisao djevojku koja je završila viši ženski licej u Zürichu i koja o svijetu razmišlja u okvirima Kantove filozofije:

Naš zavod ima da odgoji čovjeka, a čovjek je, ako je uistinu čovjek, z n a - č a j. To znači, po Kantu, da ima svojstva volje, koja ga sama sobom prinukava da se drži izvjesnih praktičnih načela, što ih je svojim rođenim razumom sâm sebi nepromjenljivo propisao. No volja može da se stalno povodi i za zlim ili pogrešnim načelima, zato naš zavod, kojemu je prva zadaća da njeguje zdravlje i odgaja volju svojih pitomaca, radi na sve načine, da im odgoji i učvrsti volju za d o b r a praktična načela. A stoga zavod u prvom redu unosi u njihovu dušu spoznaju onoga, što je dobro za tijelo i duh, i radi o tom, da se ova spoznaja pretvori u osjećanje ljubavi prema svemu, što je dobro. To je temelj odgoja, za koji se promišljeno i ustrajno prinosi neisprhuto kamenje sa svih područja praktičnog života, iskustva i nauke, a što dalje slijedi, samo je vježbanje i izgradjivanje v o l j e, koja stvara značaj — to najdragocjenije i najdivnije u čovjeka, kako primjećuje Kant... (str. 33-34)

Međutim, u namjeri da ocrta jednu sasvim modernu ženu autor je lik pretvorio u karikaturu. Zora, na primjer, odlazi liječniku da bi »izmjerila« vlastiti libido i bila sigurna da će biti valjana supruga, ona želi sačiniti — pomodno rečeno — predbračni ugovor u kojemu će se precizirati seksualno zdravlje partnerâ, i to zdravlje i tijelom i dušom, u kojemu će obje strane prisegnuti na potpunu vjernost, na »pregaranje u spolnoj ljubavi nekoliko tjedana prije poroda i 6-8 iza poroda«, u kojemu će se odrediti broj djece, majčin i očev udio u njihovu odgoju te imovno stanje supružnikâ:

Nemoj sada, dragi Milane; ovo je preozbiljan razgovor, da ga ovako prekidamo. Ovo je ozbiljna kalkulacija za našu budućnost; kao što dobar trgovac ozbiljno kalkulira svoje velike poslove, i ja ću sve ovo ubilježiti u svoj dnevnik, kojemu danas otvaram novu knjigu. A ti ćeš pročitati, što upišem, i potpisati, — p o t p i s a t i, dragi Milane, za svjedočanstvo, da si se slobodno svojom voljom i svojim poštenjem obvezao na uslove našoj zajednici, kojoj želimo zajamčiti sreću. Ja ću pak svojom slobodnom voljom i svojim poštenjem t e b i zajamčiti sve, što nije s ovim u opreci i na što danas po

tvojoj želji pristanem. Ovo je, Milane, pakt i prisizanje dvoje poštenih i vjernih ljudi, koji bez ikakvih primisaljâ i postranih interesa hoće da zasnuju tjelesnu i duševnu zajednicu i koji su uglavnom načisto o nužnim uslovima za sreću u toj zajednici. I ja se nadam, da će ljudski rod dočekati sretnija vremena, kad budu svi vjerenici sklapali o v a k i p a k t i o v a k o sebi prisizali... Ja mislim, kad smo već kod djece, da bi četvero bilo dosta za nas. Odgajati manje djece tako da poživie i da budu zdrava i valjana, to mislim da mnogo više vrijedi nego roditi mnogo djece, da pomru ili da bolesna vegetiraju. A briga i trud za četvero djece, koja se odgajaju prema svim zahtjevima higijene i pametne pedagogije, tako su veliki za mater, da iscrpljuju svu njenu snagu. (str. 130, 132)

Tematski, Iblerova *Zora* unekoliko se približava jednom segmentu romaneskne produkcije u razdoblju moderne, onim djelima u kojima je riječ o »svijetu pojedinca, intimnoj analizi i tajnama duše.«²⁸ Opis Zorinih uzburkanih osjećajâ u trenutku kad sa zaručnikom želi okusiti »jabuku spolne ljubavi« ili pak njezinih razmišljanja o ispravnosti vlastitih spolnih sklonosti koja se javljaju pri promatranju nagih muških kipova, zanimljiviji su dijelovi Iblerova romana upravo zbog činjenice da se bave unutarnjim problemima čovjekova bića. Osobito je zanimljiva deskripcija Zorinih erotskih maštarijâ koje se javljaju nakon promatranja Michelangelove *Lede s labudom*:

Cijeli me naime dan, kao kakva fiksna ideja ili dosadna arija, progonila skulptura iz Bargella, samo mi se gdjekad činilo da mjesto Lede ja ležim, dok sam u Labudu razabirala lice čovjeka, koga sam poznala, ali ga se nisam sjećala. Jedino za dejeunerâ, dok su drugarice veselo čavrljale o svemu i svačemu, imala sam i ja mira od svojih progonitelja. Već na izlasku iz restoranta, uzbudjena mašta opet je počela preotimati maha. Rekoh, da se osjećam umorna, pa idem u svoju sobu na počinak. I legla sam, uvjerena, da će me kratko spavanje umiriti. Zaspala sam dosta brzo, ali do zadnjeg časa nije mi mašta dala mira. I što nisam dosad nikad u životu po noći sanjala, sad sam sanjala po danu. Gledala sam pred sobom Michelangelovu skulpturu sa svim detailima njenog života, a onda sam na Ledino mjesto došla ja, dok je na mjesto Labudovo došao krasan mladić, u kome sam odmah prepoznala Meleagara sa Lungarna, živa, bez smokvinog lista... I on je vatreno slavio bračnu noć, a ja sam mu bila dobra, svom dušom i tijelom podatna žena.

Neopisivo osjećanje pri tom, koje je dosta dugo trajalo i za koje mi se činilo, da ga ne ću moći predugo izdržati, prešlo je najzad u potpuni orgazam. — Onda sam se čas probudila i, ne došavši sasvim k svijesti, opet zaspala, ugodno umorna (str. 154-155)

Sasvim slobodno i provokativno prikazao je Ibler i scenu Zorina prepuštanja tjelesnim nasladama. Za našu književnost neobičan i s mnogo detalja opisan prizor, upravo je razgnjevio kritičare koji su *Zoru* okarakterizirali kao »monstruožnu knjigu«, odnosno »pornografsku literaturu«. Današnjega čitatelja neke stranice zaboravljena Iblerova romana uopće ne iznenađuju, ne potiču na moralističko lamentiranje, ne izazivaju sablazan, no u vremenu u kojemu su napisane nedvojbeno su predstavljale pravi književni šok, jer je pitanje spolnoga ponašanja muškarca i žene bilo uvelike tabuirano područje:

Ja sam ga gledala, ali oni cjelovi bili su me tako zagrijali, da već nisam mislila na ono, na što sam u tom času morala, m o r a l a da mislim. Onda i ja ustanem i primaknem se k njemu, a on, opasavši me rukom, sada opet sjedne na fotelj i strasno me povuče sa sobom na svoja koljena. Nisam se opirala, nisam se m o g l a da opirem, ni kad mi je kao kradom raskopčavao haljinu i košulju nad grudima i kad mi je, šapćući neke neartikulirane riječi, milovao prsa i pritiskivao usne na bradavice. Nisam mogla, jer mi je cijelim tijelom strujala slatka pohota, nalik na onu, kad sam u Firenzi prvi put u snu vidjela Michelangelova Labuda s Ledom. Tako je to trajalo nekoliko časova a da se nisam mogla osvijestiti, jer su mu se usne neumorno upijale i u bradavice, i u usta, i pod ogoljena ramena, i u uho, i u jamice na obrazima i kamo god su doprle. Onda me nježno spusti s koljena, koje je drhtalo, ne skidajući usana sa desne bradavice, i potisne me, da sam jedva osjetila parket, do kreveta i povali me na nj. Oči su mu plamtjele kao mahnicu, bio je sav zasopljen i opet propuštao samo neartikulirane glasove. Ja sam u omami svojoj sklopila na čas oči, a u tom času on je razderao donji dio haljine i široke moje gaćice te ih potegnulo preko cipelica, od kojih je jedna pala na tle. I onda mi je obasuo cijelo golo tijelo cjelovima, ah, cjelovima, koji su me saživali i proželi nikad neslućenom nasladom. Oh, bože, hoću li ikad još doživjeti takvo neizrecivo osjećanje potpunog, apsolutnog užitka? Bilo mi je kao da sam se sva pretvorila u živu spužvu, koja je usisavala i upijala sa svih strana neopisivu nasladu. Oh, bože!... (str. 118-119)

Unatoč svemu, Ibler *Zoru* nije uspio oblikovati kao književnu studiju ženske psihe. Njegov stav da se literaturom trebaju obavljati izvanknjiževne zadaće, da se njome mora »širiti svijest naroda«, da se u njoj moraju iznositi »napredne ideje ili političke perspektive«, da, dakle, mora biti poučna, tendenciozna, rezultirao je prosvjetiteljskim romanom, gotovo udžbenikom koji vrvi frazama i krilaticama na temelju kojih se trebaju odgojiti »novi ljudi«.

Iblerove ideje o slobodi pojedinca, o razumu, domoljublju, dobroti i seksualnoj osviještenosti nisu same po sebi loše. Nažalost, način na koji ih je on iznio odveć je transparentan, iznošenje naputaka za politički i društveno prihvatljivo i korisno ponašanje postalo je samo sebi svrhom. Misleći valjda kako upravo on — kritičar koji je pročitao i ocijenio tolike knjige — može ponuditi ogledni primjer dobre tendenciozne literature, pokušao je Ibler književno oživjeti vlastite poetološke principe.

U procjenjivanju Iblerove *Zore*, njezina mjesta i značenja u kontekstu hrvatske romaneskne proze u vremenu u kojemu je nastala,²⁹ prirodno se nameću usporedbe s jednim dijelom opusa Eugena Kumičića, točnije s njegovim mislima iznesenim u programatskom spisu *O romanu* objelodanjenom 1883. godine te »naturalističkim« romanima *Olga i Lina* (1881.) i *Gospođa Sabina* (1884.). Čini se, naime, da je Ibler — iako je zanos Kumičićevom prozom u međuvremenu oslabio — nastojao znanstveno nadograditi ono o čemu je njegov mladenački literarni idol tek pisao, a u praksi ipak nije uspio ostvariti. Jer, hrvatski književni povjesničari slažu se u činjenici da je Kumičićevo oduševljenje Zolinim književnim programom ostalo tek u okvirima njegova teksta iz *Hrvatske vile*, dok je u stvarnosti bio romantičar sklon trivijalnim zapletima i tek ponekoj naturalističkoj natruhi.³⁰ Janko Ibler nedvojbeno je bio inspiriran i potaknut Kumičićevim mislima i njegovim zalaganjem za odbacivanjem imaginacije, za istinito prikazivanje društvenih pojavâ, socijalni angažman, analizu i eksperiment, uopće vjerno prikazivanje svih — i pozitivnih i negativnih — aspekata života. Ibler je kušao sve te Kumičićeve želje realizirati u svojoj *Zori*, no trudio se otići i korak dalje. Jer, njegov je ženski lik posve drukčije koncipiran nego Kumičićevi ženski likovi — posebno njegove »Olge« — osim u jednoj crti — žarkom domoljublju. Ne samo da je Zora po obrazovanju superiornija, svjesna svojih tjelesnih potreba i intelektualnih vrijednosti, nego prema životu zauzima proaktivan stav, predstavljajući se ne kao muški atribut nego kao nositeljica novih, naprednih idejâ i predstavnica »novog tipa čovjeka«. Navođenjem mnogih knjigâ na temelju kojih je junakinja oblikovala vlastiti karakter Ibler se trudio poznanstveniti svoj roman, svoje teze učiniti

uvjerljivima i potkrijepiti ih izravnim citatima i parafrazama. Na primjer, na jednom se mjestu pobrojavaju knjige bez kojih Zora ne može:

On ustade i približi se k stolu, na kojem mu najprije udari u oči ogromna knjižurina s natpisom na hrptu »Shakespeare's Complete Works in one volume«. Uz Shakespeara su bili poredani svesci manjeg formata: Carlylovi »Essays« i »On Heroes«, Emersonovi: »Essays«, »Representative Men« i »Nature and Thought«; zatim Macaulay-ovi: »Critical and historical Essays«; napokon Ruskinov: »Sesam and Lilies.« (str. 39-40)

U Kumičićevu tekstu *O romanu* nalazi se i sljedeća misao:

Obično se prebacuje Zoli da piše nepristojno i raskalašeno. Zola uistinu otkriva svaku društvenu ranu najvećom bezobzirnošću, no ne može da probudi u razumnu čovjeku grešne misli, nego ga prisili, da se zgraža i da razmišlja. Čovjek čista srca, čitajući istine, pa bile one ma kako grozne, ne će se smutiti nit najmanje. Prenježna i mlada supruga, o čijoj se prošlosti ne bi moglo nit smjelo govoriti u boljem društvu, oborit će svoje stidne oči u glasovitim muzejima pred Apolonima, Venerama i Herkulima, kad putuje Italijom poslije svog vjenčanja, no čestito odgojena i naobražena dama, mirna će srca promatrati te gole kipove, zaviđajući sretnoj Italiji toliko blago uzvišene i čiste umjetnosti.³¹

Iako je teško dokazati da je upravo iz tih Kumičićevih misli Janko Ibler pocrpio nadahnuće za epizodu Zorina obilaska talijanskih zbirki umjetninâ i promatranje muških skulpturâ, a u svrhu prosuđivanja psihopatologije vlastite seksualnosti, nemoguće je ne zapaziti njihovu povezanost. Ono što je Kumičić ovdje programatski nagovijestio nikad nije obradio u svojim romanima; dapače njegovi su opisi erotskoga u, primjerice, *Olgi i Lini* — romanu u kojemu se sve vrti upravo oko ljudske tjelesnosti — sasvim skromni, tek naslućeni, s leksičkim komponentama romantičarskoga podrijetla.³² U obradi tabuirane teme spolnosti, posebno pak ženskoga orgazma, Ibler je uvelike nadmašio »čednoga« Kumičića naširoko raspravljajući upravo o tome. Točnije, on je — da bi osvjetlio kompleksnost pitanja libida — Zoru izložio pokusu »promatranja umjetničkih djela s posve seksualnoga stajališta« pokazujući posljedice »erotski podražene mašte«. Nakon toga će junakinja doći do važnih spoznaja o svom duhovnom zdravlju, ali i potvrditi da se samo jakom voljom te »umnim i fizičkim radom« čovjek može

dovinuti do »etičke slobode«, odnosno da može u cijelosti racionalno nadzirati i nagonske dijelove svojega bića.

Lako je u takvu oblikovanju Zorina karaktera (nakon nekoliko danâ ona se sasvim oslobodila »umjetno podjarena seksualnog nagona«) prepoznati Iblerov pokušaj nasljedovanja Zolinih naturalističkih poetoloških premisâ posredovanih Kumičićevim tekstom. Jer, Ibler »književno« eksperimentira. On se ponaša poput znanstvenika koji svoj predmet promatranja podvrgava pokusu da bi iz njega izvukao određene zaključke o čovjekovoj biološkoj i sociološkoj determiniranosti. Ibler ponajprije uočava područje koje je do njega bilo prešutno zabranjeno i književno neobrađeno, potom detaljno razlaže ponašanje glavnoga lika u neobičnoj situaciji da bi — poput istraživača — došao da spoznajâ o čovjekovim unutarnjim procesima.

Po mimetičnoj temi, izbjegavanju čudesnih i nerealnih motivâ, po sasvim jednostavnoj, pravocrtnoj fabuli koja se ne temelji na intrigama, neočekivanim peripetijama i elementima pustolovnoga, po racionalno-materijalističkom pogledu na svijet, s dijaloško-monološkim didaktičnim partijama, s tematiziranjem »sablaznijih motivâ«, s pokušajem oponašanja znanstvenih metodâ, s pripovjedačem-anatomom, s jakom sviješću o društveno-prosvjetiteljskoj ulozi književnosti koja nije ništa drugo doli »ancilla«, Iblerovu *Zoru* možemo, dakle, promatrati i kao zakasnjeli hrvatski izdanak Zolina naturalizma. Gotovo četrdesetak godina poslije Kumičićeva napisala Janko Ibler odvažio se provesti njegove zamisli o naturalističkom romanu.

No, baš kao i Kumičićev, i Iblerov je naturalizam iscrpljen u provokativnoj temi, što mu je, uostalom, i onodobna kritika zamjerila. Vladimir Lunaček, na primjer, spočitava autoru pačanje u probleme koje uopće ne razumije, smatrajući da »smješno je, kad pred starost netko, kako se čini bez osobitog poznavanja žene, piše romane o seksualnom pitanju takvim tonom, da se mora tim romanom upravo protivno postići«. Nadalje, važno je zapaziti da Lunaček prosuđuje kao i svi hrvatski protivnici naturalizma kad kaže da Ibler govori »o takvim stvarima o kojima se sa onima, koje uistinu volimo, uopće ne govori«, ne pristajući, dakle, na književnost koja bi izravnim govorenjem o delikatnim temama utjecala na čitatelje. Taj prigovor priziva u sjećanje Kumičićeve ironično intonirane rečenice kojima je on od sličnih prigovorâ branio *Olgu i Linu*, potvrđujući da se ni nakon toliko vremena stavovi o moralno prihvatljivim, odnosno neprihvatljivim temama nisu promijenili: »*Gospođa s kamelijama* glumi se na svim pozornicama. Tako je na ovom svijetu; društvo hoće sablazni, no u finim rukavicama. To mu godi. Sablazan je dozvoljena,

no mora biti otmjena, drzovita, jer samo takva ne smeta frakovićima, koji se kreću u njenom zadušljivom krugu poput šišmišâ u šarenom sjaju bengaličke vatre.«³³

Kao ni Kumičić ni Ibler nije, dakako, naturalistički pisac. I on se iscrpio u temi, u tobožnjem istinitom, neuljepšanom prikazu zbiljskih problemâ, izravno progovarajući o još uvijek pikantnom području spolnosti (što mu onodobna kritika nikako nije mogla oprostiti; »Ta zar se prometnuo u babicu«, pita se Lunaček), otvarajući pritom nove perspektive u tumačenju potrebe čovjekove prosvijećenosti. Ipak, njegovi su karakteri krajnje idealizirani, nisu uvjerljivi, nisu osobe — rekao bi on sâm — od krvi i mesa. Ibler se čak nije trudio da u *Zori* — kao što je to u Kumičićevim romanima — poruka proistekne iz fabule, nego je monologe i dijaloge svojih likovâ pretvorio u otvoreno poučne, didaktične traktate o poželjnom ponašanju pojedinca u bračnoj i društvenoj zajednici.

Važnost Janka Iblera proistječe ponajprije iz njegova sustavnog kritičarskog praćenja hrvatske knjige u posljednja dva desetljeća prošloga stoljeća i zalaganja za vjerno, realističko prikazivanje života. Jer, njegova *Literarna pisma* — kako točno zapaža Krešimir Nemeć — »predstavljaju važan korak u promicanju realističkog pripovjednog koncepta. U njima su, naime, zacrtani osnovni realistički postulati kao bitni parametri za svako buduće kritičko vrednovanje pojedinog književnog teksta. Romantičarsko-sentimentalni elementi izrijekom su proglašeni nepoželjnima, pa i štetnima.«³⁴

Kao romanopisac, međutim, Ibler je slaba pojava. Zamisao da čitateljima ponudi štivo koje će utjecati na mijenjanje stavova o, primjerice, ženskoj spolnosti, braku, odgoju djece, o važnosti i korisnosti inteligencije u prosvjećivanju puka, Ibler nije uspio književno realizirati. S veoma skromnom i reduciranom pričom o dvoje mladih i obrazovanih ljudi pred kojima zapravo ne stoje nikakve prepreke, s opsežnim razmatranjima o načinima izgradnje dobrog karaktera koji će biti sposoban uspostaviti ravnotežu između »misli, volje i praktične djelatnosti u svim kušnjama«, s mnogobrojnim uputama o izgrađivanju ženske individualnosti, o stjecanju higijenskih navikâ i osvješčivanja vlastite spolnosti, o braku, materinstvu i odgoju djece, o važnosti rada, s opsežnim Zorinim analizama položaja Hrvatske u odnosu na Austro-Ugarsku i dokazima kako njezina domovina nije tek ugarska provincija, s neprestanim isticanjem osobne slobode koja se postiže tek razvijanjem snažne volje, zdravim razumom te neprekidnim umnim i tjelesnim radom, s autorovim zalaganjem za ilirsko jedinstvo, »po nauci velikog vladike djakovačkoga«, *Zora* je naglašeno didaktičan roman u kojemu je Iblerova potreba

za poučavanjem i iznošenjem »novih misli, skladno obrađenih ideja, pozitivnih pouka« zatrla umjetničku vrijednost.

Zora je pučko-prosvjetiteljski roman, rezultat Iblerove želje da i sâm postane ono što je tražio od hrvatskoga pisca — »u isto vrijeme umjetnik i prorok narodni«. Nedvojbeno načitan i obrazovan (»Svake je godine bivao 5-6 tjedana na dopustu i putovao po zapadnim zemljama te ih dobro upoznao i proučio.«³⁵), znalac nekoliko jezika, Ibler ipak nije mogao uspješno književno realizirati one principe koje je postavljao pred djela svojih suvremenika. *Zora* kao lik nije uvjerljiva, inzistiranje na njezinu svestranom i nadasve praktičnom obrazovanju na nekim mjestima prelazi u apsurdno dociranje o ženskom libidu. Ni danas — a pogotovo to nije bilo moguće u vremenu kad je roman objelodanjen — Iblerovu junakinju ne možemo gledati drukčije doli kao plod njegove fikcije; ona spada među one karaktere koje Ibler kao kritičar uopće nije cijenio — karaktere koji su nikli u piščevoj glavi, a nisu umjetnički »kopirani« iz života.

Možda je najtočnije generičko određenje Iblerova djela svojedobno dao Dragutin Prohaska za kojega *Zora* nije roman već »odgojni spis« u kojemu se autor »služi samo oblikom romana, da konstruira djevojački odgoj u sistem i u skladu s maksimama Kantove estetike«. ³⁶ Doista, *Zora* se može motriti i u kontekstu afirmiranja javnoga zdravstva u prvoj polovici 20. stoljeća, kad su izlazile knjižice pučkoga tona u kojima se piše na primjer o pogubnosti konzumiranja alkoholnih pića, bračnom životu, čuvanju od spolnih bolesti i sl. Takvoga su tipa, recimo, knjige svjetski priznatoga liječnika Andrije Štampara (1888.-1958.) *Pouke o zdravlju* (Zagreb, 1910.) *Je li alkohol hrana* (Karlovac, 1912.), *Narodna čitanka o alkoholu* (Zagreb, 1919.).

Izrugujući se 1881. godine Šenoinu Luki, Ibler nije ni slutio da će četrdesetak godina poslije i sâm ne narisati, nego stvoriti lik koji će propovijedati radikalni individualizam, racionalizam, važnost genijalnih pojedinaca u povijesti jednoga društva, obilato se ispomažući mislima Franoisa due de La Rochefoucaulda, Charlesa Louisa de Secondat Montesquieua, Immanuela Kanta, Johanna Wolfganga Goethea, Thomasa Carlylea, Thomasa Babingtona Macaulaya, Ralpa Walda Emersona, Oscara Wildea... No, za razliku od »osuđena« Šenoina junaka, Iblerova *Zora* nije uspjela književno preživjeti.

BILJEŠKE

¹ »U politici Ibler je bio naprosto činovnik-žurnalista i dao svoj talenat u ruke zloglasnom unionističkom banu. Razlog dovoljan savremenoj kritici, da mu ne priznaje pravo ni na kulturne ni književne zasluge, koje ima taj vrijedni publicista kritičar.« Dragutin Prohaska, *Pregled savremene hrvatsko-srpske književnosti*. Matica hrvatska, Zagreb, 1921, str. 147.

² »Protivno očekivanju (a zbog već spomenutih apriornih političkih antipatija nacionalno svijesne javnosti) Ibler nije bio popularan u razmjeru s vrijednošću i čitkom jednostavnošću svojih kritika. Marljiv i dobro obaviješten, pisao je o svemu lako, ali ne olako. Nesklon stilističkim egzibicijama, nije tražio izražajne efekte, već razumijevanje čitalaca. Bez pedanterije i akribije kakvog profesora, ipak nije podlegao novinarskoj brzopletosti i površnosti: njegove su kritike solidne kao podatak i pouzdane kao sud.« Vlatko Pavletić, *Hrvatski književni kritičari I*. Školska knjiga, Zagreb, 1958, str. 79.

³ Antun Barac, *Hrvatska književna kritika*. JAZU, Zagreb, 1938, str. 62.

⁴ Samo devet godina poslije Ibler će, prikazujući Kozarčeve *Mrtve kapitale*, reći: »Kozarac je realista, ali realizam ne isključuje srce i nije protivnik idealizmu. Njegovi su *Mrtvi kapitali* plod promatranja, opažanja, iskustva, ali pisac, motreći izvjesne pojave, nije ih samo gledao nego je pri tom i srce njegovo igralo veliku ulogu; on je pustio da ono što promatra djeluje na dušu, srce njegovo, i tako se uz njegova opažanja čuje i kucanje njegova srca koje se sad bolno stezalo a sad od ushita htjelo grudi da razbije.« *Mrtvi kapitali (Pripovijest Josipa Kozarca)*. U: Janko Ibler, *Kritike*, priredio i pogovor napisao Milovan Tatarin, »Slavonica«, knjiga 32, Privlačica, Vinkovci, 1994, str. 39.

⁵ Janko Ibler, *Literarna pisma*. U: Miroslav Šicel, *Programi i manifesti u hrvatskoj književnosti*, Liber, Zagreb, 1972, str. 99-100.

⁶ Nav. dj., str. 109.

⁷ Nav. dj., str. 109.

⁸ Nav. dj., str. 103.

⁹ Miroslav Šicel, *Polemike o realizmu i naturalizmu u hrvatskoj književnosti*. Forum, 7-9, Zagreb, 1999, str. 1131.

¹⁰ Antun Barac, nav. dj., str. 67.

¹¹ Pavao Pavličić, *Književna genologija*. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1983, str. 98.

¹² »Objektivnost je Ibler jedino tražio u domeni morala, dok je od književne kritike očekivao, da bude izraz iskrenog subjektivnog dojma i doživljaja. Na taj je način u suštini ostao impresionist, uprkos čvrsto određenim pogledima na književnost i umjetnost, a to je posve u skladu s njegovim svijesno preuzetim i ostvarivanim programom, da bude obavještavač i posrednik između publike i književnika.« Vlatko Pavletić, *Prije svega kritičari*. Izraz, II, 4, Sarajevo, 1958, str. 386.

¹³ Kozarac je Ibleru i posebno zahvalio na njegovu stručnom sudu u pismu odaslanom iz Lipovljana 21. prosinca 1890. godine gdje između ostaloga kaže: »Zahvaljujem Vam se na ocjeni mojih 'Mrtvih kapitala', — i to ne radi toga, što ste me obasuli nezasluženom

hvalom, nego što ste onako vjerno i točno iztakli moju intenciju, koja me je vodila pri pisanju te pripoviesti. Za pisca nema veće zadovoljštine od one, kad mu i ocjenitelj i čitalac pogadjaju prave namjere. Vi ste u toliko pogodili svaku nesjetnu moju namisao, da bih ja svaki Vaš redak potpisao — a to je ne mala dika po ocjenitelja... No ja ne pišem da uberem slavu, nego da ma najmanje potisnem k boljitku naš narod. Ako pri tomu jedanput uspiem, a jedanput ne, ne će mi biti ni najmanje žao, jer znadem, da sam se borio poštenim oružjem i s patriotskičkom namjerom.« *Jedno pismo Josipa Kozarca*. Jutarnji list, XIV, 4919, Zagreb, 14. listopada 1925, str. 10.

¹⁴ »Tena«. *Pripoviest J. Kozarca*. Narodne novine, LX, 72, Zagreb, 29. ožujka 1894; »Mira Kodoličeva«. *Pripoviest Josipa Kozarca*. Narodne novine, LXII, 82, 9. travnja 1896; *Josip Kozarac*. Narodne novine, LXXII, 199, 1906; *Iz Kozarčevih mladih dana*. Narodne novine, LXXII, 296, 24. prosinca 1906.

¹⁵ Taj sam Iblerov tekst uvrstio u knjigu *Kritike*, str. 58-66.

¹⁶ Janko Ibler, *Josip Kozarac*. U: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 62, priredio Ivo Frangeš, Matica hrvatska, Zagreb, 1976, str. 95. Zanimljivo je, inače, spomenuti da je Ibler 1896. godine pokušao privoljeti Kozarca na suradnju u *Narodnim novinama*, no to mu nije uspjelo. Kozarac se, naime, nije želio »prodati«. U jednom pismu on objašnjava razloge odbijanja Iblerove ponude: »U 'Nar. Nov.' od srijede pripovijeda urednik g. Ibler, kako je g. 1896. pokušao angažovati velikoga našega Kozarca za feljtonistu 'Nar. Novina', umjesto da gubi vremena na uređjivanje 'Šum. Lista'. Obećao mu je najviši mogući honorar pa da te radnje posebice štampa uz posebni honorar. Osim toga još mu je ponudio, da u isto vrijeme može te radnje štampati i u kojem drugom listu. Ali na tako sjajnu — snovčanog gledišta — ponudu odgovorio je Kozarac ovim značajnim pismom:

— Vinkovci, 15./IV. 1906. Veleštovani gospodine! Hvala Vam na saučešću i simpatiji, koju mi u zadnjem listu iskazaste! Što se tiče 'Šum. Lista', to bih Vam samo ustmeno mogao sve izpripovijedati; ovako Vam mogu jedino to reći, da sam uz sve moje otimanje više manje prisiljen bio uredništvo primiti. Niti sam ja toga uredništva primio radi financij. okolnosti, niti sam u obće ikoji redak novele radi nagrade napisao: ja sam pisao li iz duševnog uživanja, da izbacim, što u meni kuha, — ne mareći, hoću li komu udovoljiti ili ne. Kad Vam spomenem, da sam za 'Mrtve kapitale' dobio 150 for., za 'Tenu' 100 for., za 'Miru' 100 for., za 'Tri ljubavi' 130 for. (ukupno i od novina i za posebno izdanje) i da sam se sa 'Mirom' godinu dana bavio, onda će Vam to sigurno biti najboljim dokazom, da ne radim za novac. Moja je jedina želja, da dodjem na jesen u Zagreb: 1. mislim, da će mi tamošnji zrak bolje prijati, nego ovdješnji (ležim sada već 19 dana u groznici); 2. da će valjda kod šum. Ravnateljstva biti nešto manje posla; 3. da će mi u doticaju s jedne strane sa strukovnjacima, a s druge s književnicima, — jedan posao olakšan, a drugi 'podpirivan' biti, — te tako i vuk sit i koza cijela ostati. To su moje nade; dakako da puno puta bude protivno. Primite izraz osobitog štovanja Vaš Kozarac. P. S. Molim, ja nisam 'šumarnik' nego najmladji nadšumar u Vinkovcima.

Ovo je svjedočba čitav čovjeka. Kozarac, kao činovnik odbija suradnju u 'Nar. Novinama', pa poručuje g. uredniku, koji je bio vičan za dobar novac kupiti svakog literata, da on — za novac ne radi!

K ovomu pismu ne bi ni trebalo komentara, da se nije uvriježio baš u mladim literarnim krugovima nazor, da već svaki onaj, koji znade stilistički sastavljati izreke, ne treba osjećati nikakvih moralnih obveza ni prema sebi, kao čovjeku, ni prema društvu, u kojemu živi.« *Kakav je bio Kozarac?*. Pokret, III, 251, Zagreb, 2. studenoga 1906.

¹⁷ Tako, primjerice, prikazujući *Miru Kodolićevu* Ibler kaže: »To je Kozarčeva najnovija pripoviest, za koju mu je hrvatska novelistika — premda je tema o preljubu odiozna — duboko zahvalna.«

¹⁸ Janko Ibler, *Književni pabirci*. U: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 62, str. 445-446.

¹⁹ *Literarna pisma*, str. 106.

²⁰ Antun Barac, nav. dj., str. 69.

²¹ U rubrici »Listak« pojavljivanje Iblerova prvijenca *Obzor* je popratio sljedećom bilješkom: »NAGRADJENI ROMAN 'ZABAVNE BIBLIOTEKE'. Najnovije djelo ove biblioteke donosi hrvatskoj književnosti malu senzaciju, naime original savremeni roman 'Zora' od Janka Iblera. Roman je dobio nagradu od 5000 kruna, koju su izdavači Zabavne biblioteke raspisali za prošlu godinu, jer su ga recenzenti stiglih anonimnih rukopisa proglasili najboljim natječajnim djelom. Pisac je u mladim svojim godinama izdao više novelističkih radova pod raznim pseudonimima (Milivoja Hrvata, Desideriusa, Ivana Staparčevića). Da je Ibler u svom romanu ostao vjeran svom mnogogodišnjem kritičarskom shvaćanju, po kojem beletristika malog naroda nema služiti isključivo zabavi, nego treba da bude tendenciozna u najboljem smislu riječi, sasvim je naravno. Njegova 'Zora', koja je zapravo samo prvi (ali za sebe cjelovit) dio veliko zasnovanog savremenog romana, ima dakle etičku tendenciju, koja je piscu dala smionosti, da probleme svoje knjige prikazuje i bojadiše krajnje iskreno i izrazito. Glavno je pitanje, o kojem radi 'Zora', pitanje ženskog odgoja, s naročitim obzirom na seksualni život žene i na njenu političko-socijalnu suradnju u narodnom životu.« *Obzor*, LXI, 92, Zagreb, 16. travnja 1920, str. 2.

²² (Vinko) Jurković, *Zora Iblerova*. Hrvatska prosvjeta, 7, Zagreb, 1920, str. 247.

²³ (Vladimir) Lunaček, *Jedan nedelikatni roman. Janko Ibler: Zora*. *Obzor*, LXI, 109, 6. svibnja 1920, str. 1.

²⁴ Jurković, nav. dj., str. 246-247.

²⁵ Zanimljivo je primijetiti da je slična opaska upućena i Zolinoj *Nani*: »Louis Ulbach, da se osveti Zoli za njegovo loše pisanje o njemu u djelu *Les Romanciers contemporains*, piše u 'Gil Blasu' (24. II.): ...Knjiga je bez ikakve vrijednosti, a opscenosti koje je krasi, mamac su samo putenim starcima i znatiželjnicima svih doba.« Josip Tomić, *Kumičić i Zola*. U: *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima od narodnog preporoda k našim danima*, uredili Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić, Liber, Zagreb, 1970, str. 282.

²⁶ Janko Ibler, *Zora*. Zabavna biblioteka, knjiga 159-160, uredio Nikola Andrić, Zagreb, 1920, str. 168.

²⁷ Nav. dj., str. 120.

²⁸ Krešimir Nemeč, *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine*. Znanje, Zagreb, 1998, str. 11.

²⁹ »Kraj dvadesetih i tridesete godine u hrvatskoj su književnosti u znaku obnove realističkog romana. Roman je u vrhu hijerarhije žanrova i na prvom mjestu u izdavačkoj produkciji. On ponovno stječe utjecaj što ga je izgubio u razdoblju moderne. Odbacivši fantastične realizacije i smione prodore u irealno i nadrealno, opsjednuti aktualitetom i svakidašnjicom — neorealisti roman pretvaraju u nesentimentalni instrument socijalne analize, kritike i, nerijetko, klasne borbe. Društvena funkcija književnosti u takvoj je vizuri izrazito naglašena, što znači da je akcent na denotativnom planu izraza. U središtu su zanimanja različiti oblici društvenog života: odnosi u obitelji, u kolektivu, na radu, među staležima ili političkim grupacijama. Realizam sada ispunjava svoju osnovnu umjetničku zadaću i postaje, riječima Tina Ujevića, 'baedeker sredina, herbarijum tipova, anatomski kabinet društva'.« Krešimir Nemeć, nav. dj., str. 103-104.

³⁰ Antun Barac, *Evgenij Kumičić (1950.-1904.)*. U: Evgenij Kumičić, *Djela*, knjiga I, Zora, Zagreb, 1950, str. 7-26; Josip Tomić, nav. dj., str. 281-291; Ivo Frangeš, *Književnost hrvatskog realizma u evropskom kontekstu*. U: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, uredili Aleksandar Flaker, Krunoslav Pranjić, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978, osobito str. 384-385; Krešimir Nemeć, *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*. Znanje, Zagreb, 1994, osobito str. 183-193.

³¹ Evgenij Kumičić, *Djela*, str. 36.

³² »Alfred otiđe ravno kući gdje se baci na divan i počne misliti o punim i jakim bokovima dražesne Line...«; »Navečer bila je Olga sama u svojoj sobi. Vani je bješnjela oluja, vjetar je šumio kroz grane visokog drveća u vrtu. Crne slutnje gušile su Olgino srce... Stane se svlačiti. Nije mogla više stajati na nogama, pa sjedne na divan i na pol odjevena duboko i tvrdo usne kao nikada prije. Dvije osobe ušuljaju se u sobu iz koje čas kasnije izađe udova Klara. U sobi je ostao Alfred i zaključao vrata. Munja sijevnu i rasvijetli sobu. Olga tvrdo spava na divanu. Te je noći paklenski izveden grozan i mrzak zločin na imanju baruna Alfreda...« Evgenij Kumičić, *Olga i Lina*. Matica hrvatska, Zagreb, 1965, str. 59 i 182.

³³ Evgenij Kumičić, *Djela*, str. 39.

³⁴ Krešimir Nemeć, *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*, str. 148.

³⁵ Dragutin Prohaska, nav. dj., str. 146.

³⁶ Nav. dj., str. 147.